

Η κλιματική αλλαγή στην εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων

Γιώργος Μπάλιας,
Αν. Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Δικηγόρος

I. Εισαγωγή

Τόσο στο επιστημονικό όσο και στο πολιτικό επίπεδο, σε πλανητική κλίμακα, υπάρχει ευρύτατη συναίνεση ότι η κλιματική αλλαγή απειλεί να αποσταθεροποιήσει τα οικοσυστήματα, να προκαλέσει καταστροφικές ζημιές μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται αυξημένοι θάνατοι, εκατομμύρια προσφύγων, εκτεταμένη καταστροφή ιδιοκτησιών και καθολική διατροφική ανασφάλεια¹. Σε διεθνές επίπεδο η νομικο-πολιτική αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης άρχισε πολύ νωρίς με κορύφωση την Παγκόσμια Διάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο στην οποία υπεγράφη η Σύμβαση-Πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή².

Στη συνέχεια, στο πλαίσιο της ως άνω Σύμβασης, υπεγράφη το 2015 η Συμφωνία του Παρισιού³. Η εν λόγω συμφωνία αποτελεί το σημαντικότερο κείμενο του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος σχετικά με την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, στην οποία περιλαμβάνονται νεωτερικές προσεγγίσεις που την κατευθύνουν πέραν των μέχρι τώρα κανονιστικών παραδοχών⁴. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι οι στόχοι που τίθενται στη Συμφωνία του Παρισιού σχετικά με τα μέτρα μετριασμού και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, αποτελούν βασική παράμετρο των δικαστικών αποφάσεων για την αντιμετώπιση της

1. Βλ., Intergovernmental Panel on Climate Change, *Global Warming of 1,5 C: Summary for Policy Makers* (2018).

2. U.N. Framework Convention on Climate Change, May 9, 1992, 1771 U.N.T.S. 107.

3. U.N. Framework on Climate Change, *Report of the Conference of the Parties on its Twenty-First Session*, U.N. Doc. FCCC/CP/2015/10/Add. 1, Annex 929.1.2016).

4. C.P. Carlarne & JD Colavecchio, Balancing Equity and Effectiveness: The Paris Agreement & the Future of International Climate Change Law, 27 *N.Y.U. Environmental Law Journal* 111 (2019). R.S. Dimitrov, The Paris Agreement on Climate Change: Behind Closed Doors, 16 *Global Environmental Policy* 1,2 (2016). P. Lawrence & M. Reder, Equity and the Paris Agreement: Legal and Philosophical Perspectives, 31 *Journal of Environmental Law* 514 (2019). L. Rajamani, The 2015 Paris Agreement: Interplay Between Hard, Soft, and Non-Obligations, 28 *Journal of Environmental Law* 358 (2016).

κλιματικής αλλαγής⁵.

Γενικότερα, σε πλανητικό επίπεδο βρίσκονται σε εξέλιξη πολλές δίκες που έχουν ως αντικείμενο την κλιματική κρίση. Ο σημαντικός ρόλος των εθνικών δικαστηρίων στην αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης έχει τονιστεί από τη θεωρία ευρύτατα⁶, χωρίς να λείπουν και οι κριτικές απόψεις⁷. Οι ΗΠΑ έχουν τη μερίδα του λέοντος καθώς είναι σε εξέλιξη ή έχουν εκδικαστεί περίπου 1.500 υποθέσεις (από πολιτειακά και ομοσπονδιακά δικαστήρια). Ακολουθούν τα υπόλοιπα κράτη σε όλες τις ηπείρους, στα οποία οι σχετικές δίκες ανέρχονται μέχρι σήμερα μεταξύ 1000 και 1200.

Οι εν λόγω δίκες αφορούν κυρίως σε: α) Προσφυγές σχετικά με παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας εκ μέρους των κρατών (π.χ. υπόθεση *Massachusetts v EPA* [2007], υπόθεση *Urgenda* [2018], υπόθεση *Carvalho and others v Parliament and Council* [2019]). β) Αγωγές σχετικά με την παράβαση των διατάξεων του ιδιωτικού δικαίου σχετικά με την προστασία των κοινών και των κοινόχρηστων πραγμάτων (π.χ. *Juliana v USA* [2017], *Kanuk v Alaska Dep't of Nat Res* [2012]). γ) Αγωγές αποζημίωσης (π.χ., στη Γερμανία, υπόθεση *RWE* [2017]). δ) Αιτήσεις ακυρώσεως σχετικά με την παράβαση της νομοθεσίας για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων (π.χ., στην Αγγλία, υπόθεση *Heathrow airport* [2019], στις ΗΠΑ, υπόθεση *WildEarth Guardians v U.S. Bureau of Land Mgmt* [2017] στην Αυστραλία, υπόθεση *Gloucester Resources Limited v Minister of Planning* [2019]).

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, την ΕΕ είναι η πρώτη ήπειρος του πλανήτη η οποία θεσπίζει νομικά δεσμευτικούς στόχους για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής σε συνάρτηση με τις απαιτήσεις της Συμφωνίας του Παρισιού. Συγκεκριμένα, στην Πρόταση Κανονισμού⁸ αναφέρεται ότι ο κανονισμός έχει

5. L. Wegener, *Can the Paris Agreement Help Climate Change Litigation and Vice Versa?*, 9 *Transnational Environmental Law* 24 (2020).

6. Βλ., ενδεικτικά, J. Peel & H.M. Osofsky, *Climate Change Litigation: Regulatory Pathways to Cleaner Energy* (Cambridge University Press, 2015). M. Wilensky, *Climate Change in the Courts: An Assessment of Non-U.S. Climate Litigation*, 26 *Duke Environmental Law & Policy Forum* 131 (2015). B. Preston, *The Contribution of Courts in Tackling Climate Change*, 28 *Journal of Environmental Law* 11 (2016). A. Averchenkova, S. Frankhouser & M. Nachmany (eds.), *Trends in Climate Change Litigation* (Edward Elgar, 2017). K. Bouer, *The Unsexy Future of Climate Change Litigation*, 30 *Journal of Environmental Law* 483 (2018). G. Ganguly, J. Setzer & V. Heyvaert, *If at First You Don't Succeed: Suing Corporations for Climate Change*, 38 *Oxford Journal of Legal Studies* 841 (2018). J. Setzer & L.C. Vanhala, *Climate Change Litigation: A Review of Research on Courts and Litigants in Climate Governance*, *WIREs Climate Change* 1 (2019).

7. Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, η εμπλοκή της δικαιοσύνης στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής είναι δυνατόν να εκληφθεί ως επέμβαση της δικαστικής εξουσίας σε ένα πολιτικό ζήτημα όπως αυτό της κλιματικής αλλαγής. Βλ. L. Burgers, *Should Judges Make Climate Law?*, 9 *Transnational Environmental Law* 58 (2020).

8. Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση

ως σκοπό την επίτευξη των στόχων της ως άνω συμφωνίας και ειδικότερα την κλιματική ουδετερότητα στην Ένωση έως το 2050⁹. Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η ΕΕ διαθέτει ήδη ένα πλέγμα ειδικότερων ρυθμίσεων οι οποίες, από κοινού, αποσκοπούν στην επίτευξη των ίδιων στόχων. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για: α) τον Κανονισμό (ΕΕ) 2018/841 σχετικά με την συμπερίληψη των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και των απορροφήσεων από δραστηριότητες χρήσης γης, αλλαγής χρήσης γης και δασοπονίας¹⁰. β) τον Κανονισμό (ΕΕ) 2018/842 σχετικά με τις δεσμευτικές ετήσιες μειώσεις των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου από τα κράτη μέλη από το 2021 έως το 2030¹¹. γ) Τον Κανονισμό (ΕΕ) 2018/1999 για την διακυβέρνηση της Ενεργειακής Ένωσης και της Δράσης για το Κλίμα¹². δ) Την Οδηγία (ΕΕ) 2018/410 για την ενίσχυση οικονομικά αποδοτικών μειώσεων των εκπομπών και την προώθηση επενδύσεων χαμηλών ανθρακούχων εκπομπών¹³ και ε) την Οδηγία (ΕΕ) 2018/2001 για την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές¹⁴.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η νομικο-πολιτική δράση της ΕΕ εδράζεται σε διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου και ειδικότερα: α) στο Άρθρο 3, παράγραφος 3 της ΣΕΕ το οποίο θέτει «ένα υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος» ως έναν από τους πολιτικούς και νομικά δεσμευτικούς στόχους της ΕΕ. β) Στο Άρθρο 191, παράγραφος 1 ΣΛΕΕ, το οποίο συμπληρώνει το παραπάνω Άρθρο 3 ΣΕΕ με ειδικούς περιβαλλοντικούς στόχους, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνει «την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής». γ) Στο Άρθρο 192, παράγραφος 1 ΣΛΕΕ το οποίο καθορίζει την αρμοδιότητα της ΕΕ να λαμβάνει μέτρα μετριασμού για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

II. Η Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΕΠΕ)

A. Η ΕΠΕ στην ΕΕ

1. Εισαγωγικά σχόλια

Η ΕΠΕ αφορά στον εντοπισμό, την πρόβλεψη, την αξιολόγηση και την αποφυγή ή τον μετριασμό των επιπτώσεων στο περιβάλλον έργων, σχεδίων ή προγραμμάτων. Πρόκειται για μια συστηματική και ολοκληρωμένη ανάλυση η οποία χρησιμοποιεί τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά εργαλεία. Εγγενώς, η ΕΠΕ αφορά στο μέλλον καθόσον επικεντρώνεται στους μελλοντικούς κινδύνους ή επιπτώσεις,

πλαίσιο με στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1999 (ευρωπαϊκός νόμος για το κλίμα), COM(2020) 80 Final, 4.3.2020.

9. *Ibid.* άρθρο 1.

10. ΕΕ L 156 της 19.6.2018.

11. ΕΕ L 156 της 19.6.2018.

12. ΕΕ L 328 της 21.12.2018.

13. ΕΕ L 76 της 19.3.2018.

14. ΕΕ L 328 της 21.12.2018.

λειτουργεί δηλαδή προληπτικά. Ο στόχος της είναι να παρέχει πληροφόρηση, τόσο στις αρμόδιες αρχές που λαμβάνουν τις σχετικές αποφάσεις όσο και στο κοινό, σχετικά με την αξιολόγηση των επιπτώσεων και να εξασφαλίζει την απαραίτητη διαφάνεια σε όλη τη διαδικασία λήψης απόφασης¹⁵.

Η ΕΠΕ αποτελεί ένα ιδιαίτερος σημαντικό τμήμα της πολιτικής και του δικαίου περιβάλλοντος της ΕΕ. Έχει αποτυπωθεί σε οριζόντιου χαρακτήρα ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται σε τρεις οδηγίες: α) στην Οδηγία 2001/42/ΕΚ σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων (στο εξής: οδηγία ΣΠΕ)¹⁶. β) Στην Οδηγία 2011/92/ΕΕ για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον¹⁷. Η εν λόγω οδηγία κωδικοποίησε την οδηγία 85/337/ΕΟΚ¹⁸ και τροποποιήθηκε από την οδηγία 2014/52/ΕΕ (στο εξής: οδηγία ΕΠΕ)¹⁹. γ) Στην Οδηγία 92/43/ΕΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (στο εξής: οδηγία για τους οικοτόπους)²⁰. Το κοινό στοιχείο των τριών ως άνω οδηγιών είναι ότι αποτελούν διαδικαστικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η εκτίμηση των επιπτώσεων έργων και σχεδίων στο περιβάλλον και στην υγεία του ανθρώπου. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η οδηγία 92/43/ΕΚ, σε αντίθεση με τις άλλες δύο, είναι ταυτόχρονα ουσιαστικού και διαδικαστικού χαρακτήρα, όπως αυτό προκύπτει από τη νομολογία του ΔΕΕ²¹.

Οι ως άνω τρεις οδηγίες υιοθετήθηκαν βάσει του άρθρου 192 ΣΛΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι δεν υφίσταται πλήρης εναρμόνιση και, κατά συνέπεια, οι σχετικές εθνικές ρυθμίσεις μπορούν να είναι αυστηρότερες από εκείνες των οδηγιών. Σε καμία δε περίπτωση δεν πρέπει το προστατευτικό πεδίο των εθνικών ρυθμίσεων να υπολείπεται εκείνου των οδηγιών. Με άλλες λέξεις, το αποτέλεσμα από τη συνδυαστική εφαρμογή του Άρθρου 4, παράγραφος 3 ΣΕΕ και του Άρθρου 288 ΣΛΕΕ είναι ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών πρέπει να εξασφαλίζουν την επίτευξη των στόχων που θέτουν και οι τρεις οδηγίες.

15. L. *Kørnø*, Introduction to Environmental Assessment of Projects and Planning, In L. *Kørnø*, M. Thrane, A. Remmen and H. Lund (eds.) *Tools for Sustainable Development* (Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 2007) 343-354.

16. ΕΕ L 197/30 της 21.7.2001.

17. ΕΕ L 26/1 της 28.1.2012.

18. Η οδηγία 85/337/ΕΟΚ της 27.6. 1985 τροποποιήθηκε από την οδηγία 97/11/ΕΚ της 3.3.1997, ΕΕ L 73/5 της 14.3.1997 και από την οδηγία 2003/35/ΕΚ της 26.5.2003, ΕΕ L 156/17 της 25.6.2003.

19. ΕΕ L 242/1 της 25.4.2014.

20. ΕΕ L 206/7 της 22.7.1992.

21. Αναλυτικά για το εν λόγω ζήτημα, βλ., Γ. Μπάλιας, Η Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 2018) 155.

	Οδηγία 2011/92/ΕΕ	Οδηγία 2001/42/ΕΚ	Οδηγία 92/43/ΕΟΚ
Πεδίο εφαρμογής (σχετικά με τα έργα, τα σχέδια ή τα προγράμματα)	Έργα υπαγόμενα σε διοικητική άδεια (άρθρο 2, παρ. 1)	Σχέδια και προγράμματα (άρθρο 3)	Σχέδια ή έργα μη άμεσα συνδεδεμένα ή αναγκαία για τη διαχείριση του τόπου
Πεδίο εφαρμογής (σχετικά με τα πρόσωπα)	Κύριος του έργου ή δημόσιες αρχές	Δημόσιες αρχές	Κύριος του έργου ή του σχεδίου ή Δημόσιες αρχές
Εκκίνηση διαδικασίας	Έργα «τα οποία ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον λόγω, μεταξύ άλλων, της φύσεως, του μεγέθους ή της θέσεώς τους» (άρθρο 2, παρ. 1)	Σχέδια και προγράμματα «τα οποία ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον» (άρθρο 3)	Έργα και σχέδια «τα οποία είναι δυνατόν να επηρεάζουν σημαντικά τον τόπο» (άρθρο 6, παρ. 3)
Screening	Εργα του παραρτήματος II	Screening ανά περίπτωση
Φύση της εκτίμησης	Εκτίμηση των επιπτώσεων (άρθρο 2, παρ. 1)	Μελέτη για τις επιπτώσεις (άρθρο 5)	Δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων (άρθρο 6, παρ. 3)
Επιπτώσεις που πρέπει να εκτιμηθούν	Συνολικές επιπτώσεις	Συνολικές επιπτώσεις	Επιπτώσεις που αφορούν μόνο τους στόχους διατήρησης του τόπου
Δεσμοί με άλλα καθεστώτα αδειοδοτήσεων	Ατομική διοικητική αδειοδότηση (άρθρο 8). Αδειοδότηση σύμφωνα με την οδηγία 2010/75/ΕΕ (αιτιολ. σκέψη 8)	Κανονιστική ή νομοθετική πράξη (άρθρο 4, παρ. 1 και άρθρο 8)	Κανονιστική πράξη για σχέδιο ή πρόγραμμα ή ατομική διοικητική αδειοδότηση ακόμη και για έργα που δεν υπάγονται σε διοικητική άδεια

Αδειοδότηση και αιτιολογία	Κατόπιν αιτιολογήσεως (άρθρο 9) δυνατότητα αδειοδότησης του έργου	Κατόπιν αιτιολογήσεως (άρθρο 9, παρ. 1) δυνατότητα έγκρισης του σχεδίου ή προγράμματος	Απαγόρευση αδειοδότησης του έργου ή έγκρισης του σχεδίου, εάν τα συμπεράσματα της εκτίμησης είναι αρνητικά (άρθρο 6, παρ. 3). Παρεκκλίσεις κατ' εξαίρεση για συγκεκριμένους λόγους
Παρακολούθηση	Επανορθωτικές δράσεις (άρθρο 10)	Αντισταθμιστικά μέτρα (άρθρο 6, παρ. 4)

Γράφημα 1: Πίνακας των τριών διαδικασιών ΕΠΕ.

2. Η οδηγία 2011/92/ΕΕ

Σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων στο κλιματικό σύστημα

Η Οδηγία 2011/92/ΕΕ (όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2014/52/ΕΕ) προβλέπει την υποχρέωση εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων στα άρθρα 2, 3, 4 και 5. Ειδικότερα, το άρθρο 3 της οδηγίας ΕΠΕ ορίζει ότι «η ΜΠΕ εντοπίζει, περιγράφει και αξιολογεί δεόντως [.....] τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις ενός έργου:

- στον άνθρωπο, στην πανίδα και στη χλωρίδα,
- στο έδαφος, στα ύδατα, στον αέρα, στο κλίμα και στο τοπίο,
- στα υλικά αγαθά και στην πολιτιστική κληρονομιά,
- στην αλληλεπίδραση μεταξύ των παραγόντων που αναφέρονται στην πρώτη, δεύτερη και τρίτη περίπτωση.»

Όπως κρίθηκε από το ΔΕΕ, η τήρηση της υποχρέωσης που επιβάλλει το άρθρο 3 «δεν μπορεί να περιορίζεται στον προσδιορισμό και στην περιγραφή των άμεσων και έμμεσων συνεπειών ενός σχεδίου έργου σε ορισμένους παράγοντες, αλλά οφείλει να τις αξιολογεί κατά περίπτωση με τον δέοντα τρόπο.»²² Ειδικότερα, αυτή η αξιολόγηση, κατά το Δικαστήριο, «συνεπάγεται τον ουσιαστικό έλεγχο των συλλεγμένων στοιχείων καθώς και μελέτη του κατά πόσον είναι σκόπιμο τα στοιχεία αυτά να συμπληρωθούν, ενδεχομένως, με πρόσθετα δεδομένα. Η αρμόδια αρχή για το περιβάλλον υποχρεούται, επομένως, να φέρει εις πέρας έργο συνιστάμενο όχι μόνο

22. ΔΕΕ, 3 Μαρτίου 2011, C-50/09, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας [2011] Συλλ. I-873, σκ. 37.

σε διερεύνηση αλλά και σε ανάλυση, προκειμένου να προβεί σε όσο το δυνατό πληρέστερη εκτίμηση, αφενός, των άμεσων και έμμεσων συνεπειών του εκάστοτε σχεδίου έργου στους παράγοντες που απαριθμούνται στις τρεις πρώτες περιπτώσεις του εν λόγω άρθρου 3 και, αφετέρου, της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης»²³. Η τήρηση της υποχρέωσης που επιβάλλει το άρθρο 3, σύμφωνα με το ΔΕΕ, «δεν μπορεί να περιορίζεται στον προσδιορισμό και στην περιγραφή των άμεσων και έμμεσων συνεπειών ενός σχεδίου έργου σε ορισμένους παράγοντες, αλλά οφείλει να τις αξιολογεί κατά περίπτωση με τον δέοντα τρόπο»²⁴.

Επειδή, όπως αναφέρθηκε ήδη, από το άρθρο 3 σε συνδυασμό με το άρθρο 5, παράγραφος 1 και το παράρτημα IV της οδηγίας ΕΠΕ προκύπτει ότι η ΕΠΕ εξετάζει το προτεινόμενο έργο ευρύτερα, δηλαδή από την άποψη των συνολικών άμεσων, έμμεσων, σωρευτικών και αλληλοεπηρεαζόμενων επιπτώσεων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθορίζει ποιες θεωρούνται έμμεσες, σωρευτικές και αλληλοεπηρεαζόμενες επιπτώσεις –οι οποίες συχνά αλληλεπικαλύπτονται– χωρίς ωστόσο να προτείνει μεθόδους αξιολόγησης αναφορικά με την ενδεχόμενη σοβαρότητά τους²⁵. Το Δικαστήριο, επίσης, διευκρίνισε ότι πρέπει να αποτελούν αντικείμενο της ΕΠΕ όλες οι επιπτώσεις, άμεσες ή έμμεσες²⁶, μεσοπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες, σωρευτικές, πρόσκαιρες ή διαρκείς²⁷. Ειδικότερα, αναφορικά με τις σωρευτικές επιπτώσεις το Δικαστήριο έκρινε ότι «η εκτίμηση πρέπει να περιέχει και ανάλυση των σωρευτικών συνεπειών που μπορεί να έχει για το περιβάλλον το οικείο έργο σε συνδυασμό με άλλα έργα, στο μέτρο που μια τέτοια ανάλυση είναι αναγκαία ώστε η εκτίμηση

23. ΔΕΕ, 3 Μαρτίου 2011, C-50/09, *Επιτροπή κατά Ιρλανδίας*, σκ. 40.

24. ΔΕΕ, 3 Μαρτίου 2011, C-50/09, *Επιτροπή κατά Ιρλανδίας* [2011] Συλλ. I-873, σκ. 37.

25. European Commission, (2001) *Guidance on Indirect, Cumulative and Impact Interactions*, όπου οι επιπτώσεις ορίζονται ως εξής: «Έμμεσες επιπτώσεις: Επιπτώσεις στο περιβάλλον, οι οποίες δεν είναι το άμεσο αποτέλεσμα του σχεδίου, συχνά δε δημιουργούνται ή προκύπτουν ως αποτέλεσμα πολύπλοκων διεργασιών. Μερικές φορές αναφέρονται ως δεύτερου ή τρίτου επιπέδου επιπτώσεις ή δευτερογενείς επιπτώσεις. Σωρευτικές επιπτώσεις: Οι επιπτώσεις που προέρχονται από προσθετικές αλλαγές οι οποίες προκαλούνται από άλλες παρελθούσες, παρούσες ή ευλόγως προβλέψιμες δράσεις από κοινού με το σχέδιο. Αλληλοεπηρεαζόμενες επιπτώσεις: Οι αντιδράσεις μεταξύ των επιπτώσεων ενός σχεδίου ή μεταξύ των επιπτώσεων άλλων σχεδίων στο χώρο». Η Επιτροπή παραθέτει ένα συγκεκριμένο παράδειγμα τέτοιων επιπτώσεων: Η ΜΠΕ μιας προτεινόμενης επέκτασης σταθμού παραγωγής ενέργειας πρέπει να περιλαμβάνει τους ρύπους αλατιού που προέρχονται από ψυκτικά μηχανήματα και προστίθενται στο γλυκό νερό που μόλις χρησιμοποιήθηκε (παράδειγμα έμμεσων και σωρευτικών επιπτώσεων), όπως επίσης εκπομπές διοξειδίου του θείου και διοξειδίου του αζώτου μαζί με εκείνες που προέρχονται από εκπομπές υπαρχόντων ήδη στην περιοχή σταθμών (σωρευτική επίπτωση), και την αυξανόμενη –μέσω των χημικών αντιδράσεων– δημιουργία όζοντος (αλληλεπίδραση των επιπτώσεων).

26. ΔΕΚ, 25 Ιουλίου 2008, *CODA*, ό.π. σκ. 39.

27. ΔΕΚ, 21 Σεπτεμβρίου 1999, C-392/96, *Επιτροπή κατά Ιρλανδίας*, ό.π. σκ. 76. ΔΕΚ, 28 Φεβρουαρίου 2008, C-2/07, *Abraham*, ό.π. σκ. 27.

να καλύπτει την εξέταση κάθε αισθητού αντίκτυπου του επίμαχου έργου στο περιβάλλον.»²⁸ Επίσης, σύμφωνα με το παράρτημα IV της οδηγίας 2011/92, στη ΜΠΕ θα πρέπει να αναφέρονται επίσης τα προτεινόμενα μέτρα αποτροπής, πρόληψης, μετριασμού και, εάν είναι εφικτό, αντιστάθμισης των ως άνω επιπτώσεων.

Σύμφωνα με την οδηγία ΕΠΕ, η ΜΠΕ πρέπει να αναφέρεται τόσο στις επιπτώσεις του έργου στην κλιματική αλλαγή, όσο και στην επίπτωση της κλιματικής αλλαγής επί του έργου²⁹. Με την έννοια αυτή, η εκτίμηση για το κλίμα περιλαμβάνει τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου (ΑτΘ) ή οποιαδήποτε επίπτωση σχετική με την προσαρμογή³⁰. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι θα πρέπει να υπάρχει περιγραφή των πιθανών σημαντικών επιπτώσεων που το έργο ενδέχεται να προκαλέσει στο περιβάλλον, μεταξύ των άλλων, από «τις επιπτώσεις του έργου στο κλίμα (για παράδειγμα φύση και μέγεθος των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου) και η ευπάθεια του έργου στην κλιματική αλλαγή»³¹.

Επίσης, σύμφωνα με την τροποποιητική οδηγία 2014/52, η κλιματική αλλαγή και η βιοποικιλότητα αποτελούν βασικά αντικείμενα της ΕΠΕ τα οποία αλληλοεξαρτώνται³². Η εκτίμηση των επιπτώσεων στο κλίμα και στη βιοποικιλότητα, εγείρει τρία σημαντικά ζητήματα: τα μακροπρόθεσμα και σωρευτικά αποτελέσματα, την πολυπλοκότητα της σχέσης αιτίου-αποτελέσματος και την επιστημονική αβεβαιότητα σχετικά με τις προβλέψεις³³. Για το λόγο αυτό, η ΕΠΕ όταν εξετάζει τις επιπτώσεις ενός έργου στην κλιματική αλλαγή και στη βιοποικιλότητα μέσω της αλληλεξάρτησής τους θα πρέπει να πραγματοποιείται με βάση την αρχή της προφύλαξης³⁴.

Εκτεταμένη αναφορά στην ανάγκη ένταξης τόσο των επιπτώσεων στο κλίμα στο πλαίσιο των γενικότερων επιπτώσεων στο περιβάλλον όσο και της τρωτότητας του έργου στην κλιματική αλλαγή, υπάρχει στο κείμενο της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της οδηγίας 2011/92³⁵. Σε ό,τι αφορά, στις επιπτώσεις του έργου στο κλίμα, επισημαίνεται ότι η ΜΠΕ θα πρέπει, κατ' αρχάς, να περιλαμβάνει τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις των εκπομπών ΑτΘ που προέρχονται από ένα έργο εφόσον είναι σημαντικές. Οι άμεσες εκπομπές ΑτΘ, που πρέπει να αναφέρονται στη ΜΠΕ, είναι αυτές που προέρχονται από ένα έργο κατά τη φάση τόσο της κατα-

28. ΔΕΕ, 24 Νοεμβρίου 2011, C-404/09, *Επιτροπή κατά Ισπανίας*, Συλλ. I-11853, σκ. 80.

29. Οδηγία 2014/52, αιτιολογική σκέψη αριθ. 13.

30. Οδηγία ΕΠΕ, παράρτημα IV, σημείο 4.

31. Οδηγία ΕΠΕ, παράρτημα IV, σημείο 5 στ).

32. European Commission, (2013) *Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Environmental Impact Assessment* 13.

33. *Ibid.* 39.

34. Αναλυτικά για την ανάγκη εξέτασης της αλληλεξάρτησης μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της βιοποικιλότητας στη ΜΠΕ, βλ. C. Huglo, *Methodologie de l'étude d'impact climatique*, (Bruxelles, γγγγγBruylant, 2019) 37-56.

35. European Commission, (2017) *Guidance on the preparation of the preparation of the EIA Report (Directive 2011/92/EU as amended by 2014/52/EU)*.

σκευής όσο και της λειτουργίας του (π.χ. από την καύση στον τόπο της εγκατάστασης των ορυκτών καυσίμων ή τη χρήση της ενέργειας)³⁶.

Οι έμμεσες εκπομπές ΑτΘ είναι αυτές που προέρχονται ή αποφεύγονται ως το αποτέλεσμα άλλων δραστηριοτήτων που ενισχύονται ή ενθαρρύνονται από το προτεινόμενο έργο. Π.χ. τέτοιες δραστηριότητες είναι οι υποδομές μεταφοράς στις οποίες παρατηρούνται αυξημένες ή αποφευχθείσες εκπομπές ΑτΘ που συνδέονται με τη χρήση ενέργειας για τη λειτουργία του έργου. Επίσης, οι εμπορικές δραστηριότητες στις οποίες παρατηρούνται εκπομπές ΑτΘ που οφείλονται στις μετακινήσεις των καταναλωτών προς το εμπορικό κατάστημα. Η αξιολόγηση των επιπτώσεων θα πρέπει να γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους μείωσης των εκπομπών ΑτΘ που τίθενται σε διεθνές, κοινοτικό ή εθνικό επίπεδο. Επίσης, η ΜΠΕ πρέπει να εξετάζει το βαθμό στον οποίο ένα σχέδιο συμβάλλει στην επίτευξη των ως άνω στόχων ή τις εναλλακτικές λύσεις μέσω των οποίων επιτυγχάνονται αυτοί οι στόχοι³⁷. Ωστόσο, η εκτίμηση των επιπτώσεων στο κλίμα από τις εκπομπές ΑτΘ και η λήψη μέτρων μετριασμού εξαρτάται από τη μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί³⁸. Μια τέτοια μεθοδολογία είναι αυτή που χρησιμοποιεί η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και την οποία ακολουθούν πολλά κράτη μέλη³⁹.

Σε ό,τι αφορά στην τρωτότητα του έργου στην κλιματική αλλαγή, η ΜΠΕ θα πρέπει να εξετάζει τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στο έργο και τη δυνατότητα να προσαρμόζεται σε αυτή κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του⁴⁰. Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η Επιτροπή θεωρεί ότι οι εργασίες προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή θα πρέπει να επηρεάζουν τις δημόσιες και τις ιδιωτικές επενδύσεις⁴¹. Η ενσωμάτωση, στη ΜΠΕ, των μέτρων προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή για ένα συγκεκριμένο έργο είναι εξαιρετικά σημαντική καθώς απαιτεί μια άλλη προσέγγιση η οποία θα λαμβάνει υπόψη τους μακροπρόθεσμους κινδύνους και την αβεβαιότητα που συνδέεται με αυτούς⁴².

36. *Ibid.* 39.

37. *Ibid.* 39. Να σημειωθεί ότι σε μερικά ΚΜ έχει νομοθετηθεί. Π.χ. Στη Γαλλία η άδεια εγκατάστασης παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας εγκρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη κριτήρια, μεταξύ των οποίων «η επίπτωση της εγκατάστασης στους στόχους του αγώνα κατά της επιβάρυνσης του φαινομένου του θερμοκηπίου. Η άδεια πρέπει να είναι συμβατή με το [νομικά δεσμευτικό] πολυετές πρόγραμμα ενέργειας.» Code de l'énergie, article L311-5 (5o).

38. European Commission, (2017) *Guidance on the preparation of the preparation of the EIA Report (Directive 2011/92/EU as amended by 2014/52/EU)* 40.

39. European Investment Bank, (2018) *Methodologies for the Assessment of Project GHG Emissions and Emissions Variations*.

40. European Commission, (2017) *Guidance on the preparation of the preparation of the EIA Report (Directive 2011/92/EU as amended by 2014/52/EU)* 39.

41. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία* COM(2019) 640 final 6.

42. European Commission, (2017) *Guidance on the preparation of the preparation of the EIA Report (Directive 2011/92/EU as amended by 2014/52/EU)* 40.

Σε ένα μεταγενέστερο κείμενο της Επιτροπής αποσαφηνίζονται επαρκώς τα ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη λειτουργία μιας επιχείρησης σε σχέση με την κλιματική αλλαγή. Το εν λόγω κείμενο, ως εκ του περιεχομένου του, αποτελεί οδηγό για το πως θα πρέπει να εκπονείται μια ΜΠΕ αναφορικά με τα παραπάνω ζητήματα⁴³. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι στις πληροφορίες που πρέπει να υποβάλει μια επιχείρηση είναι υποχρεωτικό να περιλαμβάνονται αφενός μεν οι κυριότεροι κίνδυνοι που προκύπτουν από την κλιματική αλλαγή στην εν λόγω επιχείρηση αφετέρου δε οι κυριότεροι κίνδυνοι αρνητικών επιπτώσεων στο κλίμα από τις δραστηριότητες της επιχείρησης⁴⁴.

Ως παραδείγματα των κινδύνων αρνητικών επιπτώσεων στο κλίμα είναι η εκπομπή ΑτΘ από τη λειτουργία μιας επιχείρησης ή η ενέργεια που αγοράζει μια επιχείρηση και η οποία έχει παραχθεί από ορυκτά καύσιμα. Ως παραδείγματα αρνητικών επιπτώσεων στην επιχείρηση από την κλιματική αλλαγή είναι: α) οι οξείς φυσικοί κίνδυνοι (καιαυγίδες, πλημμύρες ή κύματα καύσιμα), η άνοδος της στάθμης της θάλασσας ή αλλαγές στην παραγωγικότητα του εδάφους. β) Οι κίνδυνοι μετάβασης (κίνδυνοι από την πολιτική διαχείριση, νομικοί κίνδυνοι ή τεχνολογικοί κίνδυνοι⁴⁵.

Ειδικότερα, σχετικά με τις εκπομπές ΑτΘ, μεταξύ των πληροφοριών που θα πρέπει να υποβάλει η επιχείρηση είναι: α) Οι άμεσες εκπομπές ΑτΘ ώστε να καταστεί γνωστό το οικείο αποτύπωμα άνθρακα από τις άμεσες εκπομπές. β) Οι έμμεσες επιπτώσεις ΑτΘ από την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ατμού, θέρμανσης ή ψύξης που αποκτάται ή καταναλώνεται. γ) Οι έμμεσες εκπομπές ΑτΘ από δραστηριότητες που ασκούνται «κατάντη» (downstream) και «ανάντη» (upstream) σε σχέση με τις δραστηριότητες της επιχείρησης. δ) Η συνολική κατανάλωση και/ή παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες και μη ανανεώσιμες πηγές⁴⁶.

3. Η οδηγία 2001/42/ΕΚ

Σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων στο κλιματικό σύστημα

Όπως ήδη τονίστηκε, μεταξύ των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στην Περιβαλλοντική Μελέτη, είναι οι επιπτώσεις σχεδίων ή προγραμμάτων στο κλιματικό σύστημα και στη βιοποικιλότητα, όπως επίσης και οι σχέσεις μεταξύ των ως

43. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την υποβολή εκθέσεων μη χρηματοοικονομικών πληροφοριών: Συμπλήρωμα σχετικά με την υποβολή πληροφοριών που αφορούν το κλίμα*, (2019C 209/01 της 20.6.2019).

44. Η υποχρέωση υποβολής των ως άνω πληροφοριών προβλέπεται στο άρθρο 2 της οδηγίας 2014/95/ΕΕ.

45. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την υποβολή εκθέσεων μη χρηματοοικονομικών πληροφοριών: Συμπλήρωμα σχετικά με την υποβολή πληροφοριών που αφορούν το κλίμα*, ό.π. 6-7.

46. *Ibid.* 13.

άνω παραγόντων⁴⁷. Η ιδιαίτερη σημασία των εν λόγω πληροφοριών έγκειται στο γεγονός ότι, πρώτον, η οφειλόμενη στις δραστηριότητες του ανθρώπου κλιματική αλλαγή έχει ήδη επιφέρει ευρύτατες επιπτώσεις στα ανθρώπινα και στα φυσικά συστήματα, γεγονός που δεν έχει προηγούμενο στην ιστορία⁴⁸. Δεύτερον, η κλιματική αλλαγή επιφέρει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα και στις οικοσυστημικές λειτουργίες και υπηρεσίες⁴⁹. Τέλος, η βιοποικιλότητα έχει ήδη υποστεί πολλές πιέσεις –πέραν της κλιματικής αλλαγής– με αποτέλεσμα η μείωσή της να έχει λάβει, σε πολλές περιπτώσεις, δραματικές διαστάσεις⁵⁰. Λόγω της ιδιαίτερης σημασίας της σχέσης του κλιματικού συστήματος και της βιοποικιλότητας στο πλαίσιο της εκπόνησης σχεδίων ή προγραμμάτων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε ειδικό οδηγό⁵¹.

Στον εν λόγω οδηγό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογραμμίζει ότι υπάρχουν οφέλη από την ενσωμάτωση στοιχείων που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή (π.χ. οι αναμενόμενες εκπομπές ΑτΘ από την εφαρμογή του σχεδίου ή προγράμματος) και με τη βιοποικιλότητα (π.χ. η εκτίμηση των επιπτώσεων και η συσχέτισή τους με τη στρατηγική της ΕΕ ή των κρατών μελών για την προστασία της) από τα πρώιμα στάδια ανάπτυξης ενός σχεδίου ή προγράμματος όταν δηλαδή όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές⁵². Συγκεκριμένα, τονίζεται ότι η αξιολόγηση των προτεινόμενων μέτρων μετριασμού και προσαρμογής αναφορικά με την κλιματική αλλαγή, όπως επίσης και η υποβάθμιση των οικοσυστημικών υπηρεσιών, η απώλεια οικοτόπων, η απώλεια των ειδών και της γενετικής ποικιλομορφίας, αποτελούν θεμελιώδεις παραμέτρους της στρατηγικής περιβαλλοντικής μελέτης (ΣΠΜ)⁵³. Και τούτο διότι συμβάλλουν στο στόχο της οδηγίας ΣΠΕ που είναι η υψηλού επιπέδου προστασία του περιβάλλοντος και η ενσωμάτωση περιβαλλοντικών ζητημάτων στην προε-

47. Οδηγία ΣΠΕ, Παράρτημα Ι, (στ).

48. IPCC, *Fifth Assessment Synthesis Report 2014 (Summary for Policymakers)*, SPM3. Académie des sciences, (2017) *Les mécanismes d'adaptation de la biodiversité aux changements climatiques et leurs limites* 12 (όπου υπογραμμίζεται ότι η αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη, εξ αιτίας των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, κατά 1 βαθμό Κελσίου στη διάρκεια του 20ου αιώνα επηρεάζει ήδη όλα τα οικολογικά επίπεδα οργάνωσης, από τους ζωικούς και φυτικούς πληθυσμούς μέχρι τα οικοσυστήματα. Το εύρος και η ποικιλία των επιπτώσεων στις οικοσυστημικές υπηρεσίες είναι ένα από τα κύρια ζητήματα που θέτει η κλιματική αλλαγή).

49. IPCC, *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability (Summary for Policymakers)* 12.

50. Βλ., μεταξύ άλλων, European Commission, *Halting the loss of biodiversity by 2020 –and beyond– Sustaining ecosystem services for human well-being*, COM(2006) 216.

51. European Commission, (2013) *Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Strategic Environmental Assessment*.

52. *Ibid.* 16.

53. *Ibid.* 30-36.

τοίμασία σχεδίων και προγραμμάτων⁵⁴.

Για την πραγματοποίηση των παραπάνω εκτιμήσεων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει συγκεκριμένους τρόπους και εργαλεία μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται οι μετρητές των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, ο εντοπισμός των πηγών τους και η σωρευτική δράση τους, η περιγραφή των οικοσυστημικών υπηρεσιών και η αξιολόγησή τους, η χρήση GIS, η συστηματική παρακολούθηση και η προσαρμοστική διαχείριση κατά τη φάση εφαρμογής του σχεδίου ή προγράμματος κ.λπ.⁵⁵. Αξίζει να τονιστεί ότι ο ΟΟΣΑ, επίσης, θεωρεί ότι είναι σημαντική η ένταξη της κλιματικής αλλαγής στη ΣΠΜ ως βασικού της στοιχείου. Ειδικότερα, ο ΟΟΣΑ επισημαίνει ότι η ΣΠΜ θα πρέπει να περιλαμβάνει ένα τουλάχιστον από τα εξής στοιχεία: α) Ανάλυση της εκτέλεσης υπαρχόντων ή νέων σχεδίων και προγραμμάτων υπό το φως των νέων προβλέψεων σχετικά με την κλιματική αλλαγή στον συγκεκριμένο χώρο. β) Μία ολοκληρωμένη διαδικασία εκτίμησης των επιπτώσεων και κατάρτισης του σχεδίου ή του προγράμματος ώστε να προκύψουν και να ελεγχθούν διάφορες επιλογές σχεδίων και προγραμμάτων σε συνάρτηση με διαφορετικά σενάρια, όσον αφορά την κλιματική αλλαγή, τα οποία θα πρέπει να παρατίθενται στην ΣΠΜ⁵⁶.

Αξίζει να τονιστεί ότι πρέπει να αξιολογείται συγκεκριμένα και ειδικά η επίπτωση της κλιματικής αλλαγής –στο βαθμό που συμβάλλει σε αυτή την αλλαγή η εφαρμογή του συγκεκριμένου σχεδίου ή προγράμματος– στη βιοποικιλότητα⁵⁷. Η εν λόγω ειδική εκτίμηση διενεργείται στο πλαίσιο της επιβαλλόμενης γενικότερης εκτίμησης των επιπτώσεων στη βιοποικιλότητα από την εφαρμογή ενός σχεδίου ή προγράμματος που οφείλεται στα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του (βιομηχανικές δραστηριότητες, υποδομές, κατασκευές κ.λπ.). Η συνολική εκτίμηση των επιπτώσεων στη βιοποικιλότητα από την εφαρμογή ενός σχεδίου ή προγράμματος είναι ιδιαίτερα σημαντική καθόσον το επίπεδο αυτό είναι το πλέον κατάλληλο για να επιτευχθούν οι στόχοι για την προστασία της βιοποικιλότητας, όπως αυτοί προσδιορίζονται στο στρατηγικό σχέδιο για τη βιοποικιλότητα 2011-2020⁵⁸.

54. Άρθρο 1, της οδηγίας ΣΠΕ.

55. European Commission, (2013) *Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Strategic Environmental Assessment*, ό.π. 37-49.

56. OECD, *Strategic environmental assessment and adaptation to climate change* (Advisory note, New York: OECD 2010) 7.

57. Θα πρέπει να αξιολογούνται τόσο οι άμεσες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στη βιοποικιλότητα (π.χ. η απώλεια ή υποβάθμιση των οικοτόπων, οι αλλαγές στην κατανομή των ειδών στο χώρο, η γεωγραφική απομόνωση ή εξαφάνιση πληθυσμών που δεν είναι ικανοί να προσαρμοστούν ή να μεταναστεύσουν, νέες αλληλοεπιδράσεις μεταξύ των ειδών) όσο και οι έμμεσες (π.χ. η διατάραξη της αλληλεπίδρασης θηρευτή-θυράματος). Βλ., *E.E. Seney et al., Climate Change, Marine Environments, and the US Endangered Species Act*, (2013) 27 *Conservation Biology* 1140.

58. Secrétariat de la Convention sur la diversité biologique, (2011) *Plan stratégique pour la*

Όπως τονίζεται σε σχετικό κείμενο του Προγράμματος για το Περιβάλλον του ΟΗΕ (UNEP) χρειάζεται να υιοθετηθεί μια οικοσυστημική προσέγγιση η οποία αποτελεί το κατάλληλο πλαίσιο για την εκτίμηση των επιπτώσεων στη βιοποικιλότητα των προτεινόμενων σχεδίων και προγραμμάτων πολλών δε μάλλον σε συνθήκες κλιματικής αλλαγής. Ειδικότερα, με βάση την ως άνω προσέγγιση θα μπορούν να προσδιοριστούν οι χρονικές και χωρικές κλίμακες των προβλημάτων, όπως επίσης οι λειτουργίες της βιοποικιλότητας (και οι εμφανείς και μη εμφανείς αξίες τους για τους ανθρώπους) που θα μπορούσαν να προσβληθούν από το προτεινόμενο σχέδιο ή πρόγραμμα, ο τύπος προσαρμοστικών μέτρων μετριασμού και η ανάγκη για συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων στη λήψη απόφασης⁵⁹.

B. Η ΕΠΕ στις ΗΠΑ

1. Βασικά στοιχεία της διαδικασίας

Στις ΗΠΑ η βασική νομοθεσία ΕΠΕ είναι ο National Environmental Policy Act (NEPA), ο οποίος αποτέλεσε την αφετηρία για την θέσπιση κανόνων σχετικά με την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε εθνικό, υπερεθνικό και διεθνές επίπεδο⁶⁰. Ο NEPA, απαρτίζεται από ένα σύνολο αρχών, κανόνων και κατευθύνσεων που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος. Για το λόγο αυτό ονομάστηκε η "Magna Carta" του περιβαλλοντικού δικαίου⁶¹. Η συγκεκριμένη νομοθεσία έχει δύο βασικές κατευθύνσεις: αφενός «υποχρεώνει την αρμόδια αρχή να εξετάσει κάθε σημαντική πλευρά των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός προτεινόμενου έργου» και αφετέρου «να εξασφαλίσει ότι η αρμόδια αρχή θα πληροφορήσει το κοινό ότι πράγματι εξέτασε τα περιβαλλοντικά προβλήματα κατά τη διαδικασία λήψης της απόφασης.»⁶² Ο NEPA έχει καθαρά διαδικαστικό χαρακτήρα καθόσον απαιτεί από «τις αρμόδιες αρχές να χρησιμοποιούν μια συγκεκριμένη διαδικασία για τη λήψη της απόφασης» η οποία «δεν υποχρεώνει να καταλήγει σε συγκεκριμένα συμπεράσματα»⁶³. Αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά τη νομολογία, δεν επιτρέπεται οι αποφάσεις των δικαστηρίων να αντικαθιστούν τις αποφάσεις των αρμόδιων αρχών⁶⁴. Όπως κρίθηκε σε μια πολύ γνωστή απόφαση,

biodiversité 2011-2020 et les Objectifs d'Aichi.

59. UNEP/CBD/COP/6/20 (2002), *Guidelines for incorporating biodiversity-related issues into environmental impact assessment legislation and/or process and in strategic environmental assessment* 93.

60. 42 U.S.C. §§ 4321-4370f (2006).

61. R.J. Lazarus, *Judging Environmental Law*, (2004) 18 *Tulane Environmental Law Journal* 204. D.R. Mandelker, *The National Environmental Policy Act: A Review of Its Experience and Problems*, (2010) 32 *Washington University Journal of Law & Policy* 293,

62. *Baltimore Gas & Elec. Co. v. Natural Res. Def. Council, Inc.*, 462 U.S. 87, 97 (1983).

63. *Citizens Against Burlington, Inc. v. Busey*, 938 F.2d 190, 193-94 (D.C. Cir. 1991).

64. *N. Slope Borough v. Andrus*, 642 F.2d 589, 599 (D.C. Cir. 1980). *Marsh v. Or. Nat. Res.*

«ο ΝΕΡΑ απαγορεύει, κυρίως, η αρμόδια αρχή να λάβει απόφαση χωρίς πληροφόρηση παρά μια μη ορθή απόφαση»⁶⁵.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τον ΝΕΡΑ η αρμόδια αρχή υποχρεούται να εκπονήσει Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Environmental Impact Statement) για οποιοδήποτε μεγάλο ομοσπονδιακό έργο το οποίο «επηρεάζει αρνητικά το ανθρώπινο περιβάλλον»⁶⁶. Η εν λόγω Μελέτη θα πρέπει να αναφέρει λεπτομερώς τις σημαντικές αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, τις εναλλακτικές σε σχέση με το προτεινόμενο έργο λύσεις, τη σχέση ανάμεσα στις βραχυπρόθεσμες χρήσεις του περιβάλλοντος και στην μακροπρόθεσμη παραγωγικότητα, και κάθε μη αναστρέψιμη επίπτωση στους φυσικούς πόρους⁶⁷.

2. ΝΕΡΑ και κλιματική αλλαγή

Ειδικότερα, για την εφαρμογή της νομοθεσίας ΕΠΕ (ΝΕΡΑ) στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι κανονιστικές ρυθμίσεις που την υλοποιούν⁶⁸. Μια πρώτη θεμελιώδης απαίτηση είναι αυτή που αφορά τις εύλογες εναλλακτικές λύσεις⁶⁹. Η αναζήτηση των εναλλακτικών λύσεων θα πρέπει, μεταξύ των άλλων, να περιλαμβάνει και τη μηδενική λύση, όπως επίσης και τα μέτρα μετριασμού τόσο της προτεινόμενης λύσης όσο και των άλλων εναλλακτικών λύσεων⁷⁰. Επίσης, θα πρέπει να εξετάζονται οι άμεσες, οι έμμεσες και οι σωρευτικές επιπτώσεις⁷¹.

Μια δεύτερη θεμελιώδης απαίτηση είναι αυτή που αφορά στην υποχρέωση των αρμόδιων αρχών να εξετάζουν και να προτείνουν μέτρα μετριασμού⁷². Για τον τρόπο εφαρμογής των ως άνω ρυθμίσεων σχετικά με τα μέτρα μετριασμού των εκπομπών ΑτΘ εκδόθηκε σχετικός οδηγός⁷³. Σύμφωνα με αυτόν, τα μέτρα μετριασμού των εκπομπών ΑτΘ θα πρέπει να περιγράφονται με σαφήνεια και να περιλαμβάνονται τα κατάλληλα επίπεδα εκπομπών⁷⁴. Επίσης, είναι υποχρέωση της αρμόδιας αρχής να εξασφαλίζει την παρακολούθηση των μέτρων μετριασμού και

Council, 490 U.S. 360, 378 (1989).

65. Robertson v. Methow Valley Citizens Council, 490 U.S. 332, 351 (1989).

66. 42 U.S.C. § 4332(2)(C).

67. *Ibid.*

68. A.W. Reitze, Jr, Dealing with Climate Change Under the National Environmental Policy Act, 43 *Wm & Mary Environmental Law & Policy Review* (2018) 173.

69. 40 C.F.R. Part 1500.2(b), 1500.2e, 1500.2.13.

70. *Ibid.* Part 1502.14.

71. *Ibid.* Part 1508.25(c).

72. *Ibid.* Part 1502.14(f), 1502.16(h), 1505.2©, 1508.25(b)(3).

73. Final Guidance for Federal Departments and Agencies on the Appropriate Use of Mitigation and Monitoring and Clarifying the Appropriate Use of Mitigated Findings of No Significant Impact, 76 Fed. Reg. 3843, 3844 (21.1.2011).

74. *Ibid.* 3848.

να διαθέτει στο κοινό τη σχετική πληροφόρηση⁷⁵.

Αξίζει να τονιστεί ότι, σύμφωνα με τον ως άνω οδηγό, τα μέτρα μετριασμού περιλαμβάνουν: 1) Την αποφυγή των επιπτώσεων με τη συνολική ή μερική απαγόρευση δραστηριοτήτων. 2) Την μείωση των επιπτώσεων με τον περιορισμό του βαθμού και του εύρους της δραστηριότητας. 3) Την τροποποίηση των επιπτώσεων με την επιδιόρθωση και την αποκατάσταση του περιβάλλοντος που επηρεάστηκε. 4) Τη μείωση ή την απάλειψη των επιπτώσεων με τη διατήρηση κατάλληλων ενεργειών καθόλη τη διάρκεια ζωής του έργου. 5) Την αντιστάθμιση έναντι μιας επίπτωσης με την αντικατάσταση ή την παροχή υποκατάστατων πόρων⁷⁶.

Το 2016 ο ανωτέρω οδηγός αντικαταστάθηκε με ένα νέο που περιλαμβάνει λεπτομερέστερες κατευθύνσεις⁷⁷. Αποσκοπεί, κυρίως, στο να εξασφαλίσει ώστε η ανάλυση των δυνάμει εκπομπών ΑτΘ να είναι αντίστοιχη της έκτασης των επιπτώσεων του προτεινόμενου έργου⁷⁸. Έτσι, οι αρμόδιες αρχές πρέπει να εξετάζουν τις επιπτώσεις του προτεινόμενου έργου στην κλιματική αλλαγή και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στο έργο⁷⁹. Επίσης, επισημαίνεται ότι οι άμεσες και έμμεσες εκπομπές ΑτΘ θα πρέπει να ποσοτικοποιούνται όταν αυτό είναι εφικτό⁸⁰. Ωστόσο, το 2017 ανακλήθηκε ο ανωτέρω οδηγός από τον Πρόεδρο Ντόναλντ Τραμπ, με την επισήμανση, όμως, ότι η εν λόγω ανάκληση «δεν επιφέρει αλλαγές στο νόμο, στις κανονιστικές ρυθμίσεις και σε άλλες νομικά δεσμευτικές διατάξεις»⁸¹.

Η ανωτέρω ανάκληση εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αλλαγών της περιβαλλοντικής νομοθεσίας προς την κατεύθυνση της απομείωσης της προστασίας του περιβάλλοντος, ιδίως σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής⁸². Είναι άλλωστε γνωστή η δέσμευση του Προέδρου Ντόναλντ Τραμπ να αποσύρει τις ΗΠΑ από τη Συμφωνία του Παρισιού. Το τελευταίο βήμα προς την ως άνω κατεύθυνση της αλλαγής της νομοθεσίας αποτελεί η Πρόταση Τροποποίησης των ισχυουσών κανονιστικών ρυθμίσεων⁸³.

75. *Ibid.* 3850.

76. *Ibid.* 3847.

77. CEQ, Executive Office of the President, Final Guidance for Federal Departments and Agencies on Consideration of Greenhouse Gas Emissions and the Effects of Climate Change in National Environmental Policy Act Reviews (2016).

78. *Ibid.* 1.

79. *Ibid.* 4.

80. *Ibid.*

81. Withdrawal of Final Guidance for Federal Departments and Agencies on Consideration of Greenhouse Gas Emissions and the Effects of Climate Change in National Environmental Policy Act Reviews, 82 Fed. Reg. 16,576, 16,576,77.

82. A.W. Reitze, Jr, Dealing with Climate Change Under the National Environmental Policy Act, ό.π. 192-197.

83. Council on Environmental Quality, Update to the Regulations Implementing the Procedural Provisions of the National Environmental Policy Act, Fed. Reg. Vol. 85, No 7/Friday,

Η εν λόγω Πρόταση Τροποποίησης έχει ως βασική αφετηρία το γεγονός ότι η νομολογία των Ομοσπονδιακών Δικαστηρίων των ΗΠΑ είχε μια αύξουσα τάση ακυρώσεως αποφάσεων για έγκριση έργων που σχετίζονται με τη χρήση ορυκτών καυσίμων και τις, κατ' επέκταση, εκπομπές ΑτΘ⁸⁴. Για το λόγο αυτό, οι επιχειρούμενες τροποποιήσεις έχουν να κάνουν με τις κύριες ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται στην οικεία νομοθεσία (NEPA και CEQ Regulations), επί τη βάση των οποίων εκδόθηκαν οι σχετικές δικαστικές αποφάσεις.

Μεταξύ των βασικών αλλαγών περιλαμβάνεται, κατ' αρχάς, η τροποποίηση της ρύθμισης για τις εναλλακτικές λύσεις⁸⁵. Συγκεκριμένα διαγράφεται η λέξη «όλες» πριν από τη φράση «εύλογες εναλλακτικές λύσεις». Με τον τρόπο αυτό μειώνεται το εύρος των εναλλακτικών λύσεων. Περαιτέρω, επιχειρούνται δραστηριότητες αλλαγές σε βασικούς νομικούς ορισμούς⁸⁶. Η πρώτη τροποποίηση αφορά τον νομικό ορισμό «επιπτώσεις». Ειδικότερα, διαγράφονται οι όροι «άμεσες επιπτώσεις», «έμμεσες επιπτώσεις» και «σωρευτικές επιπτώσεις» και παραμένει μόνο ο όρος «επιπτώσεις». Η εξήγηση που δίνεται από τους συντάκτες της Πρότασης Τροποποίησης είναι ότι οι έννοιες «άμεσες επιπτώσεις», «έμμεσες επιπτώσεις» και «σωρευτικές επιπτώσεις» έχουν ερμηνευτεί από τα δικαστήρια διασταλτικά με αποτέλεσμα να διευρύνεται ανεπίτρεπτα το πεδίο εφαρμογής της νομοθεσίας (NEPA). Για το λόγο αυτό, σύμφωνα με τους συντάκτες, επιβάλλεται η διαγραφή τους.

Επίσης, τροποποιείται ο ορισμός «σημαντικές επιπτώσεις». Έτσι, με την εν λόγω τροποποίηση δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως «σημαντικές» οι επιπτώσεις που είναι απομακρυσμένες χρονικά, γεωγραφικά ή ως αποτέλεσμα εκτεταμένης αιτιώδους συνάφειας. Ως άμεση συνέπεια αυτής της τροποποίησης είναι ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής της νομοθεσίας (NEPA). Περαιτέρω, ο όρος «εύλογες εναλλακτικές λύσεις» αντικαθίσταται με τον όρο «εύλογο εύρος εναλλακτικών λύσεων» οι οποίες, επιπλέον, πρέπει να είναι «τεχνικά και οικονομικά εφικτές».

Μια άλλη τροποποίηση αφορά τον όρο «ευλόγως προβλέψιμες» που αναφέρονται τόσο στις επιπτώσεις του έργου όσο και στις εναλλακτικές λύσεις. Πλέον, ο όρος «ευλόγως προβλέψιμες» συνδέεται αποκλειστικά με ένα πρόσωπο κανονικής (μέσης) επιμέλειας το οποίο πρόκειται να λάβει μια συγκεκριμένη απόφαση. Επίσης, τροποποιείται ο όρος «μέτρα μετριασμού» ο οποίος συνδέεται, πλέον, με τις επιπτώσεις μόνο του προτεινόμενου έργου. Είναι, λοιπόν, απολύτως σαφές ότι όλες οι τροποποιούμενες διατάξεις είναι προς την κατεύθυνση περιορισμού της εφαρμογής της νομοθεσίας ΕΠΕ (NEPA και CEQ Regulations) ιδίως όσον αφορά την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Μένει να φανεί ποια θα είναι η αντιμετώπιση των τροποποιήσεων από τα δικαστήρια των ΗΠΑ κυρίως αναφορικά με το

January 10, 2020/Proposed Rules.

84. Για τις σχετικές αποφάσεις, βλ. *infra*, κεφάλαιο III.

85. 40 C.F.R. Part 1502.14.

86. *Ibid.* Part 1508.

ζήτημα κατά πόσο αυτές οι κανονιστικές διατάξεις είναι συμβατές, με την εγκριθείσα από το κογκρέσο, ισχύουσα νομοθεσία (NEPA).

III. Η κλιματική αλλαγή στη νομολογία

Court of Appeal, *R. (on the application of Plan B Earth) et al. v. Secretary of State for Transport et al* [2020] EWCA Civ 214

Η εν λόγω υπόθεση αφορά στην επέκταση του αεροδρομίου Heathrow στο Λονδίνο με την κατασκευή τρίτου αεροδιαδρόμου. Τα κύρια ζητήματα που απασχόλησαν το Εφετείο ήταν η ερμηνεία και εφαρμογή της οδηγίας 92/43 για την προστασία των ειδών και των οικοτόπων, της οδηγίας 2001/42 για τη στρατηγική περιβαλλοντική εκτίμηση και η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής βάσει τόσο της οδηγίας ΣΠΕ όσο και της Συμφωνίας του Παρισιού.

Στον προβληθέντα λόγο ακυρώσεως ότι η διοικητική πράξη που ενέκρινε την επέκταση του αεροδρομίου Heathrow είναι παράνομη διότι δεν έλαβε υπόψη της τη Συμφωνία του Παρισιού αναφορικά με τον στόχο μείωσης των εκπομπών ΑτΘ το δικαστήριο απάντησε θετικά, τονίζοντας ότι η αρμόδια αδειοδοτούσα αρχή (εν προκειμένω ο Υπουργός Μεταφορών του ΗΒ) είχε νομική υποχρέωση να λάβει υπόψη της την ως άνω Συμφωνία του Παρισιού⁸⁷.

Στη συνέχεια, στον προβληθέντα λόγο ακυρώσεως ότι η προσβαλλόμενη πράξη συνιστά παράβαση της οδηγίας ΣΠΕ καθώς δεν υποβλήθηκε ούτε εγκρίθηκε Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ), το δικαστήριο έκρινε ότι πράγματι υπάρχει παράβαση της εν λόγω οδηγίας διότι, σύμφωνα με αυτή, στις πληροφορίες που πρέπει να περιλαμβάνει η ΣΜΠΕ είναι και «οι στόχοι περιβαλλοντικής προστασίας που έχουν τεθεί σε διεθνές ή κοινοτικό επίπεδο ή σε επίπεδο κρατών μελών, οι οποίοι αφορούν το σχέδιο ή πρόγραμμα, και ο τρόπος με τον οποίο οι στόχοι αυτοί καθώς και τα περιβαλλοντικά ζητήματα έχουν ληφθεί υπόψη κατά την προετοιμασία του.»⁸⁸ Συνεπώς, σύμφωνα με το δικαστήριο, η Συμφωνία του Παρισιού είναι το κατάλληλο διεθνές νομικό εργαλείο ώστε να ληφθεί υπόψη στην προκείμενη περίπτωση⁸⁹.

Τέλος, προβλήθηκε εκ μέρους της καθής αρμόδιας αδειοδοτούσας αρχής ο ισχυρισμός ότι δεν ήταν δυνατόν αφενός μεν να ποσοτικοποιηθούν οι αναμενόμενες εκπομπές ΑτΘ αφετέρου δε να αξιολογηθούν οι επιπτώσεις στο κλίμα από την κατασκευή του τρίτου αεροδρόμου διότι υφίσταται μεγάλου βαθμού επιστημονική αβεβαιότητα επί του θέματος αυτού. Το δικαστήριο απέρριψε τον ισχυ-

87. Court of Appeal, *R. (on the application of Plan B Earth) et al. v. Secretary of State for Transport et al* [2020] EWCA Civ 214, σκ. 238.

88. Οδηγία 2001/42, παράρτημα Ι, στοιχείο ε).

89. Court of Appeal, *R. (on the application of Plan B Earth) et al. v. Secretary of State for Transport et al* [2020] EWCA Civ 214, σκ. 242-247.

ρισμό κρίνοντας ότι θα έπρεπε να εφαρμοστεί η αρχή της προφύλαξης⁹⁰ έτσι ώστε η επιστημονική αβεβαιότητα να μην αποτελέσει λόγο να μην ληφθεί υπόψη το γεγονός των αναμενόμενων εκπομπών ΑτΘ έστω και αν δεν μπορούν να ποσοτικοποιηθούν πλήρως σε αυτό το στάδιο⁹¹.

Vienna Airport Case, Federal Administrative Court (BVwG Wien), W109 2000179-1/291E, 2.2. 2017, Constitutional Court (VfGH), E 875/2017-32, E 886/2017-31, 29.6.2017

Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την επέκταση του αεροδρομίου της Βιέννης με την κατασκευή τρίτου αεροδιαδρόμου, η οποία εγκρίθηκε με άδεια της αρμόδιας αρχής το 2012 σύμφωνα με τη νομοθεσία για την ΕΠΕ. Κατά της ως άνω απόφασης της διοίκησης προσέφυγαν στο αρμόδιο δικαστήριο (το Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο) περιβαλλοντικές οργανώσεις και φυσικά πρόσωπα. Μεταξύ των ισχυρισμών των αιτούντων ήταν ότι η ως άνω έγκριση της άδειας εκ μέρους της αρμόδιας αρχής ήταν παράνομη διότι δεν λήφθηκαν υπόψη οι επιπτώσεις του σχεδίου στην κλιματική αλλαγή.

Το δικαστήριο τόνισε ότι οι διεθνείς υποχρεώσεις της Αυστρίας που απορρέουν από τη Συμφωνία του Παρισιού επιβάλλουν στις αρμόδιες αρχές να ενσωματώνουν τις επιπτώσεις στην κλιματική αλλαγή στη στάθμιση των έννομων συμφερόντων κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης σχετικά με την περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον⁹². Το δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση της διοίκησης κρίνοντας ότι αυτή δεν έλαβε υπόψη της τις επιπτώσεις του έργου στην κλιματική αλλαγή.

Η υπόθεση οδηγήθηκε, στη συνέχεια, ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Αυστρίας το οποίο έκρινε ότι η απόφαση του Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου δεν ήταν ειδικά αιτιολογημένη και ως εκ τούτου ήταν αντισυνταγματική. Περαιτέρω, το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Συμφωνία του Παρισιού δεν είχε εφαρμογή εν προκειμένω, η δε αντίθετη κρίση του δικαστηρίου αποτελεί μη ορθή ερμηνεία της εν λόγω συμφωνίας. Τέλος, συμπέρανε ότι η Συμφωνία του Παρισιού δημιουργεί μόνο διεθνείς υποχρεώσεις χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι ρυθμίσεις της έχουν εφαρμογή στην εσωτερική έννομη τάξη⁹³. Με βάση τις παραπάνω παραδοχές το Συνταγματικό Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση του Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου και διατήρησε σε ισχύ την άδεια για την κατασκευή του τρίτου αεροδιάδρομου⁹⁴.

90. Αξίζει να τονιστεί ότι το δικαστήριο επικαλέστηκε την Αρχή 15 της Διακήρυξης του Ρίο (1992) και αναγνώρισε την εν λόγω αρχή ως νομικά δεσμευτική κάνοντας αναφορά στη νομολογία του ΔΕΕ (βλ. σκ. 258-260).

91. *Ibid.* σκ. 248-261.

92. *Vienna Airport Case*, ό.π. σκ. III.4.5.14. (σελ. 121).

93. *Ibid.* σκ. 213 (σελ. 59).

94. Αναλυτικότερα για την εν λόγω απόφαση, βλ., A.-J. Saiger, *Domestic Courts and the*

High Court of South Africa, *Earthlife Africa v. Minister of Environmental Affairs*, 65662/16, 8.3.2017 (*Thabametsi Case*)

Η υπόθεση *Thabametsi* αφορούσε σε αίτηση ακυρώσεως κατά της έγκρισης εγκατάστασης παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με χρήση άνθρακα. Η ως άνω αίτηση είχε ως νομική βάση την εθνική νομοθεσία για την περιβαλλοντική αδειοδότηση⁹⁵. Σύμφωνα με αυτή «οι πιθανές συνέπειες ή επιπτώσεις στο περιβάλλον των έργων πρέπει να ερευνώνται, να αξιολογούνται και να ανακοινώνονται στην αρμόδια αρχή»⁹⁶. Οι αιτούντες ισχυρίστηκαν ότι, σύμφωνα με την ως άνω νομοθεσία, η ΜΠΕ πρέπει να περιλαμβάνει όλους τους παράγοντες οι οποίοι συνδέονται με το περιβάλλον, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η κλιματική αλλαγή, κάνοντας αναφορά στη σύμβαση του Παρισιού⁹⁷. Επομένως, εφόσον η αρμόδια αρχή δεν εξέτασε τις επιπτώσεις από την κλιματική αλλαγή παραβίασε την ως άνω νομοθεσία⁹⁸.

Το δικαστήριο εξέτασε, κατά πόσο η αρμόδια αρχή είχε τη νομική υποχρέωση να εξετάσει τις επιπτώσεις στο κλίμα του εν λόγω έργου. Συνέδεσε δε την ως άνω υποχρέωση με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, της διαγενεακής ισότητας και της αρχής της προφύλαξης⁹⁹. Ειδικότερα, το δικαστήριο επισήμανε ότι η παράλειψη εκτίμησης των επιπτώσεων εξ αιτίας της κλιματικής αλλαγής από το συγκεκριμένο έργο δεν επέτρεψε στην αρμόδια αρχή να προβεί σε στάθμιση όλων των περιβαλλοντικών παραγόντων¹⁰⁰.

Με βάση τις ως άνω παραδοχές το δικαστήριο έκρινε ότι η απόφαση της αρμόδιας αρχής θα έπρεπε να στηρίζεται στην εκτίμηση των επιπτώσεων του έργου στο κλίμα, πράγμα που δεν έπραξε. Για το λόγο αυτό το δικαστήριο υποχρέωσε την αρμόδια αρχή να εκδώσει νέα απόφαση λαμβάνοντας υπόψη τις ως άνω επιπτώσεις. Είναι άξιο μνείας το γεγονός ότι το δικαστήριο επιβεβαίωσε μεν τη νομική υποχρέωση της αρμόδιας αρχής να λαμβάνει υπόψη την κλιματική αλλαγή, πλην όμως της αναγνώρισε τη διακριτική ευχέρεια να σταθμίσει την οικονομική ανάπτυξη και την προστασία του κλίματος. Κατόπιν αυτού, με απόφαση της αρμόδιας αρχής (του Υπουργού) η οποία εκδόθηκε μετά από την απόφαση του δικαστη-

Paris Agreement's Climate Goals: The Need for a Comparative Approach, 9 *Transnational Environmental Law* 37 (2020).

95. National Environmental Management Act, No. 107 (1998).

96. *Ibid.* s. 24(1).

97. *Ibid.*

98. *Thabametsi Case*, ό.π. σκ. 80.

99. *Ibid.* σκ. 81-83. Το δικαστήριο υπογράμμισε ότι η κλιματική αλλαγή θέτει ένα σοβαρό κίνδυνο στη βιώσιμη ανάπτυξη στη Νότια Αφρική. Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής υπό τη μορφή της ανόδου της θερμοκρασίας, της σπάνισης των υδάτων, και της αυξανόμενης συχνότητας φυσικών καταστροφών θέτει σοβαρούς κινδύνους η αντιμετώπιση των οποίων απαιτεί την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης (σκ. 83).

100. *Ibid.* σκ. 95-100.

ρίου, εγκρίθηκε η άδεια κατασκευής της μονάδας παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας αφού λήφθηκαν υπόψη οι εκτιμήσεις σχετικά με τις επιπτώσεις στο κλίμα¹⁰¹. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η εν λόγω απόφαση του δικαστηρίου δημιουργεί ένα σοβαρό προηγούμενο για τις μελλοντικές δίκες σχετικά με την κλιματική αλλαγή στη Νότια Αφρική πολλώ δε μάλλον αν ληφθεί υπόψη ότι η εν λόγω χώρα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα ορυκτά καύσιμα που αποτελούν τις πηγές εκπομπών ΑτΘ¹⁰².

New South Wales Land and Environment Court, *Gloucester Resources Limited v Minister for Planning* [2019] NSWLEC 7

Στην προκείμενη υπόθεση, μια εξορυκτική βιομηχανία ήθελε να κατασκευάσει και να θέσει σε λειτουργία ένα ανοιχτό ανθρακορυχείο με στόχο την παραγωγή 21 εκατομμυρίων τόνων άνθρακα σε χρονικό διάστημα 16 ετών. Η παραπάνω επιχείρηση κατέθεσε αίτηση για έγκριση άδειας στην αρμόδια αρχή που είναι ο Υπουργός Χωροταξίας και Περιβάλλοντος, σύμφωνα με το νόμο για την περιβαλλοντική αδειοδότηση που ισχύει στην Αυστραλία¹⁰³. Ο Υπουργός απέρριψε την αίτηση και κατόπιν αυτού η επιχείρηση προσέφυγε στο αρμόδιο δικαστήριο με σκοπό την ακύρωση της ως απορριπτικής απόφασης της διοίκησης. Ένα από τα ζητήματα που απασχόλησαν το δικαστήριο ήταν κατά πόσο η εν λόγω δραστηριότητα είναι συμβατή με τις αρχές της οικολογικής βιωσιμότητας και, ειδικότερα, κατά πόσον οι άμεσες και έμμεσες εκπομπές ΑτΘ, που θα προέρχονται από την ως άνω δραστηριότητα, θα συμβάλουν στην κλιματική αλλαγή.

Σχετικά, το δικαστήριο έκρινε ότι όλες οι άμεσες και έμμεσες εκπομπές ΑτΘ από το συγκεκριμένο έργο θα έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον και συγκεκριμένα θα συμβάλλουν, σωρευτικά με άλλες εκπομπές, στην κλιματική αλλαγή¹⁰⁴. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο τόνισε ότι «πολλά δικαστήρια έχουν αναγνωρίσει ότι η κλιματική αλλαγή προκαλείται από σωρευτικές εκπομπές που προέρχονται από μυριάδες πηγές, καθεμιά από τις οποίες είναι μικρή σε σχέση με το σύνολο των εκπομπών ΑτΘ και θα απομειωθεί με τη μείωση των εκπομπών ΑτΘ από τις ως άνω μυριάδες ατομικές πηγές»¹⁰⁵.

Αναφορικά με τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ των σωρευτικών εκπομπών ΑτΘ και της κλιματικής αλλαγής, το δικαστήριο έκρινε ότι οι σωρευτικές επιπτώσεις του

101. T.-L. Humby, *The Thabametsi Case: Case No 656262/16 Earthlife Africa Johannesburg v Minister of Environmental Affairs*, 30 *Journal of Environmental Law* 155 (2018).

102. J.-Claude N. Ashuken, *Setting the Scene for Climate Change Litigation in South Africa: Earthlife Africa Johannesburg v Minister of Environmental Affairs and Others* [2017] ZAGPPHC 58 (2017) 65662/16, 13 *Law, Environment and Development Journal* 43 (2017).

103. *The Environmental Planning and Assessment Act 1979*.

104. *New South Wales Land and Environment Court, Gloucester Resources Limited v Minister for Planning* [2019] NSWLEC 7, σκ. 514-516.

105. *Ibid.* σκ. 516.

επίδικου έργου είναι πιθανόν να συμβάλουν στην αλλαγή του κλιματικού συστήματος και με τον τρόπο αυτό το εν λόγω έργο «ενδέχεται να έχει έμμεσες επιπτώσεις στο περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένου και του κλιματικού συστήματος, του θαλάσσιου και του χερσαίου περιβάλλοντος, και των ανθρώπων»¹⁰⁶.

Υπό αυτά τα δεδομένα, σύμφωνα με το δικαστήριο, η έγκριση του εν λόγω έργου θα ήταν αντίθετη προς τον στόχο της κλιματικής ουδετερότητας το δεύτερο ήμισυ του 21ου αιώνα βάσει της Συμφωνίας του Παρισιού, την οποία κύρωσε η Αυστραλία¹⁰⁷. Περαιτέρω, ο ισχυρισμός της αιτούσας ότι οι μειώσεις εκπομπών ΑτΘ από άλλες πηγές (όπως οι τομείς της παραγωγής ενέργειας και των μεταφορών) ή η αύξηση των καταβοθρών ΑτΘ θα εξισορροπήσουν την αύξηση των εκπομπών ΑτΘ από το επίδικο έργο, δεν έγινε αποδεκτός από το δικαστήριο. Σχετικά το δικαστήριο επισήμανε ότι η αδειοδοτούσα αρχή δεν μπορεί να εγκρίνει ένα έργο το οποίο ενδέχεται να έχει συγκεκριμένες επιπτώσεις στο περιβάλλον στηριζόμενη στη θεωρητική πιθανότητα ότι οι επιπτώσεις στο περιβάλλον θα μετριαστούν ή θα αντισταθμιστούν από αόριστες και αβέβαιες δράσεις στο μέλλον¹⁰⁸. Αξίζει να επισημανθεί ότι το δικαστήριο κάνει συνεχείς αναφορές στη νομολογία αλλοδαπών δικαστηρίων τόσο των ΗΠΑ όσο και της Ευρώπης, αναδεικνύοντας έτσι την παγκόσμια διάσταση της κλιματικής κρίσης και την ανάγκη συντονισμού και εναρμόνισης της νομολογίας σε πλανητικό επίπεδο.

Wilderness Workshop v. U.S. Bureau of Land Mgmt, 342 F. Supp. 3d 1145 (D. Colo. 2018)

Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε τον χωρικό σχεδιασμό για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου. Η αρμόδια αρχή ενέκρινε το σχέδιο, σύμφωνα με τις διατάξεις του NEPA, εναντίον δε αυτής της απόφασης προσέφυγαν περιβαλλοντικές οργανώσεις. Οι βασικοί ισχυρισμοί των αιτουσών ήταν ότι η αρμόδια αρχή: α) δεν εξέτασε τις προβλέψιμες άμεσες, έμμεσες και σωρευτικές επιπτώσεις στο περιβάλλον των ΑτΘ που προέρχονται από καύση ή άλλες τελικές χρήσεις του πετρελαίου και του φυσικού αερίου που εξορύσσονται στην περιοχή που ορίστηκε στο Σχέδιο Διαχείρισης των Φυσικών Πόρων και β) δεν εξέτασε αναλυτικά τις πρόσφορες εναλλακτικές λύσεις, μεταξύ των οποίων και τη μηδενική λύση.

Ειδικότερα, με τον πρώτο λόγο ακυρώσεως οι αιτούσες ισχυρίστηκαν ότι η αρμόδια αρχή δεν εξέτασε τη σοβαρότητα και τις επιπτώσεις: 1) των εκπομπών ΑτΘ στην κλιματική αλλαγή, 2) τις εκπομπές μεθανίου και 3) τις επιπτώσεις του πετρελαίου και του φυσικού αερίου στην υγεία του ανθρώπου. Το δικαστήριο εστίασε την προσοχή του, αρχικά, στις έμμεσες επιπτώσεις που προέρχονται από την καύση ή άλλες τελικές χρήσεις των εξορυσσόμενων, στην περιοχή του χωρικού

106. *Ibid.* σκ. 525.

107. *Ibid.* σκ. 526-527.

108. *Ibid.* σκ. 530.

σχεδίου, ποσοτήτων πετρελαίου και φυσικού αερίου. Ακολούθως, εξέτασε τις σωρευτικές επιπτώσεις που συνδέονται με την παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου και, τέλος επικεντρώθηκε στο κατά πόσον η ποσότητα των εκπομπών είναι σημαντική και σοβαρή, όπως οι όροι αυτοί ορίζονται στο NEPA¹⁰⁹.

Αναφορικά με τις έμμεσες επιπτώσεις το δικαστήριο έκρινε ότι οι εκπομπές από την καύση είναι μια έμμεση επίπτωση της απόφασης της αρμόδιας αρχής να εγκρίνει την εξόρυξη αυτών των φυσικών πόρων. Εν προκειμένω, η αρμόδια αρχή, σύμφωνα με το δικαστήριο, παραβίασε το NEPA διότι δεν εξέτασε τις έμμεσες επιπτώσεις που προέρχονται από την καύση του πετρελαίου και του φυσικού αερίου στην επίδικη περιοχή. Κάλεσε την αρμόδια αρχή (BLM) να ποσοτικοποιήσει και να αναλύσει εκ νέου τις έμμεσες επιπτώσεις των εκπομπών ΑτΘ που προέρχονται από την καύση των εν λόγω φυσικών πόρων στη συγκεκριμένη περιοχή¹¹⁰.

Σχετικά με τις σωρευτικές επιπτώσεις, το δικαστήριο έκρινε ότι τις αξιολόγησε ορθώς η αρμόδια αρχή, ενώ κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα για την ανάλυση της σημαντικότητας και της σοβαρότητας των ποσοτήτων των εκπομπών στην υγεία του ανθρώπου¹¹¹. Στη συνέχεια, το δικαστήριο εξέτασε κατά πόσο η αρμόδια αρχή αξιολόγησε αναλυτικά όλες τις εναλλακτικές λύσεις, μεταξύ των οποίων και τη μηδενική λύση, έναντι της προκρινθείσας για εξόρυξη πετρελαίου και φυσικού αερίου και, ιδίως, εάν παρέλειψε να αξιολογήσει τις επιπτώσεις στην κλιματική αλλαγή όλων των εναλλακτικών λύσεων. Το δικαστήριο έκρινε ότι η αρμόδια αρχή δεν προέβη στη δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων στην κλιματική αλλαγή όλων των εναλλακτικών λύσεων και, κατά συνέπεια, παραβίασε το NEPA¹¹².

Sierra Club, et Al. v. Federal Energy Regulatory Commission, 867 Fed 1357 (D.C. Cir. 2017)

Η εν λόγω υπόθεση αφορά σχέδιο κατασκευής τριών αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου σε μια συγκεκριμένη περιοχή (Southeast Market Pipelines Project). Ο βασικός ισχυρισμός που προβλήθηκε από τους αιτούντες ήταν ότι η ΜΠΕ που εκπόνησε η αρμόδια αρχή (FERC) ήταν ελλιπής καθόσον δεν εξέτασε δεόντως τη συμβολή του σχεδίου στις εκπομπές ΑτΘ και τις επιπτώσεις τους στο κλίμα, παραβιάζοντας έτσι τη νομοθεσία NEPA. Το δικαστήριο υπογράμμισε, αρχικά, ότι μέσω των αγωγών θα μεταφέρεται φυσικό αέριο το οποίο θα καταλήξει σε εγκαταστάσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στη Φλόριντα, πολύ μακριά από τον τόπο εξόρυξής του. Ειδικότερα, οι ως άνω εγκαταστάσεις θα προβαίνουν σε καύση του αερίου από την οποία θα παράγεται ηλεκτρισμός και ΑτΘ τα οποία τροφοδοτούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

Το δικαστήριο επισήμανε, στη συνέχεια, ότι οι έμμεσες επιπτώσεις των

109. *Wilderness Workshop v. U.S. Bureau of Land Mgmt*, κεφάλαιο II.A.1.

110. *Ibid.* κεφάλαιο II.A.1.a.

111. *Ibid.* κεφάλαιο II.A.1.b, c.

112. *Ibid.* κεφάλαιο II.B.

αγωγών και των φορτίων τους θα πρέπει να αξιολογούνται από την αρμόδια αρχή και, κυρίως, να εκτιμάται το σύνολο των εκπομπών ΑτΘ που θα προέρχονται από τα εργοστάσια καύσης και οι οποίες καθίστανται δυνατές εξ αιτίας των αγωγών. Η πρώτη κρίση το δικαστηρίου ήταν ότι στη ΜΠΕ θα έπρεπε: είτε να υπάρχει ποσοτικοποιημένη εκτίμηση των εκπομπών ΑτΘ που θα προκύπτουν από την καύση του φυσικού αερίου το οποίο μεταφέρουν οι αγωγοί είτε να εξηγηθεί αιτιολογημένα για ποιο λόγο αυτό δεν είναι εφικτό.

Η δεύτερη –εξαιρετικά σημαντική– κρίση του δικαστηρίου ήταν ότι η ποσοτικοποίηση επιτρέπει στην αρμόδια αρχή να συγκρίνει τις εκπομπές που προέρχονται από το εν λόγω σχέδιο με τις εκπομπές άλλων σχεδίων, με τις συνολικές εκπομπές σε κρατικό ή περιφερειακό επίπεδο ή με τον έλεγχο των στόχων μείωσης των εκπομπών σε εθνικό επίπεδο¹¹³. Η τρίτη κρίση του δικαστηρίου ήταν ότι η ΜΠΕ θα έπρεπε: αφενός να συνδέσει τις εκπομπές ΑτΘ, που προέρχονται από τις εγκαταστάσεις καύσης, με συγκεκριμένες επιπτώσεις στο κλίμα, όπως την άνοδο της στάθμης της θάλασσας ή τον αυξημένο κίνδυνο ακραίων καιρικών φαινομένων αφετέρου να εκτιμήσει ποσοτικά τις ζημιές που θα προκληθούν από τις ως άνω εκπομπές ΑτΘ¹¹⁴. Το δικαστήριο κατέληξε στην κρίση ότι οι παραπάνω παραλείψεις καθιστούν τη ΜΠΕ της αρμόδιας αρχής αυθαίρετη και χωρίς συνοχή (*arbitrary and capricious*) καθώς δεν αξιολογούνται οι επιπτώσεις στο περιβάλλον και στο κλίμα και, κατά συνέπεια, υπάρχει παράβαση της NEPA. Κάλεσε δε την αρμόδια αρχή (FERC) να εκπονήσει νέα ΜΠΕ που θα ευθυγραμμιστεί με την κρίση του δικαστηρίου¹¹⁵.

San Juan Citizens Alliance v. BLM, 326 F. Supp. 3d 1227 (D.N.M.2018)

Στην εν λόγω την υπόθεση, οι αιτούντες προσέφυγαν στο δικαστήριο κατά μιας απόφασης της αρμόδιας αρχής (BLM) η οποία ενέκρινε το χωρικό σχέδιο για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου στο Νέο Μεξικό, προβάλλοντας ως λόγο ακυρώσεως τον ισχυρισμό ότι υπάρχει παραβίαση του NEPA. Συγκεκριμένα, προέβλεπαν ότι η αρμόδια αρχή (BLM) δεν εξέτασε τις άμεσες, έμμεσες και σωρευτικές επιπτώσεις των εγκρίσεων παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου¹¹⁶. Εξειδικεύοντας τον εν λόγω ισχυρισμό υπογράμμισαν ότι η αρμόδια αρχή δεν εξέτασε: 1) τις εκπομπές ΑτΘ και τις επιπτώσεις τους στην κλιματική αλλαγή, 2) την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα, 3) τις επιπτώσεις στο υδατικό σύστημα και 4) τις σωρευτικές επιπτώσεις των ως άνω δραστηριοτήτων¹¹⁷.

Η αρμόδια αρχή τόνισε ότι, αναφορικά με τις εκπομπές ΑτΘ, εξέτασε μόνο τις εκπομπές που συνδέονται με την ανακάλυψη και την παραγωγή πετρελαίου και

113. *Sierra Club, et Al. v. Federal Energy Regulatory Commission*, κεφάλαιο III.B.

114. *Ibid.*

115. *Ibid.* κεφάλαιο VI.

116. *San Juan Citizens Alliance v. BLM*, ό.π. σελ. 8.

117. *Ibid.* σελ. 7.

φυσικού αερίου και δεν επέκτεινε την εξέταση στις εκπομπές από την κατανάλωσή τους¹¹⁸. Υπογράμμισε δε ότι οι εκπομπές ΑτΘ από την καύση πετρελαίου και φυσικού αερίου δεν αποτελούν άμεση επίπτωση η οποία είναι αναγκαίο να αξιολογηθεί σύμφωνα με τον ΝΕΡΑ και ότι τις αξιολόγησε ως σωρευτική επίπτωση¹¹⁹. Επίσης, η αρμόδια αρχή ισχυρίστηκε ότι η κατανάλωση δεν αποτελεί έμμεση επίπτωση διότι η παραγωγή των ως άνω φυσικών πόρων δεν συνιστά πρόσφορη αιτία των εκπομπών ΑτΘ που προέρχονται από την καύση¹²⁰. Το δικαστήριο δεν αποδέχθηκε τους ως άνω ισχυρισμούς της αρμόδιας αρχής. Τόνισε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις είτε ότι η ΜΠΕ θα πρέπει να ποσοτικοποιεί τις σε απώτερο στάδιο προκαλούμενες εκπομπές ΑτΘ από την καύση του φυσικού αερίου είτε ότι θα εξηγεί για ποιο λόγο η εν λόγω αρχή δεν προέβη σε αυτή την ποσοτικοποίηση¹²¹. Το δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η παράλειψη της αρμόδιας αρχής να αξιολογήσει το σύνολο των εκπομπών ΑτΘ από την καύση του πετρελαίου και του φυσικού αερίου που παράγονται από τις συγκεκριμένες δραστηριότητες και τη συμβολή τους στην κλιματική αλλαγή είναι ανατιολόγητη¹²². Επίσης, το δικαστήριο έκρινε ότι η αρμόδια αρχή παρέλειψε να προβεί στην ανάλυση των σωρευτικών επιπτώσεων, όπως επιβάλλει ο ΝΕΡΑ, καθώς όταν οι επιπτώσεις αξιολογούνται μεμονωμένα μπορεί να μην είναι σημαντικές, ενώ όταν αξιολογούνται σωρευτικά μπορεί να είναι σημαντικές¹²³.

Συμπεράσματα

Η νομοθεσία ΕΠΕ, εντός του συνολικού νομικού συστήματος, αποτελεί ένα σημαντικό πυλώνα της προσπάθειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Προς το παρόν, είμαστε στα πρώτα βήματα εφαρμογής της εν λόγω νομοθεσίας, όπως αυτό προκύπτει από τις σχετικές υποθέσεις για τις οποίες έχουν ήδη εκδοθεί δικαστικές αποφάσεις. Παράλληλα, στο χώρο της θεωρίας είναι περιορισμένη η σχετική βιβλιογραφία μέχρι σήμερα. Ωστόσο, διαπιστώνουμε ότι, στον εν λόγω τομέα, υπάρχει μια ιδιαίτερη δυναμική κυρίως σε ό,τι αφορά την εμπλοκή της δικαιοσύνης. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι ο αριθμός των δικαστικών υποθέσεων με αντικείμενο την κλιματική κρίση βάσει της νομοθεσίας ΕΠΕ, βαίνει διαρκώς αυξανόμενος¹²⁴.

Παράλληλα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσέγγιση του εν λόγω

118. *Ibid.* σελ. 8.

119. *Ibid.*

120. *Ibid.* σελ. 9.

121. *Ibid.* σελ. 10.

122. *Ibid.* σελ. 11.

123. *Ibid.* σελ. 14.

124. Μια αξιόπιστη ιστοσελίδα στην οποία αναρτώνται οι δικαστικές αποφάσεις σχετικά με την κλιματική αλλαγή σε πλανητική κλίμακα είναι η climatecasechart.com.

προβλήματος από το πολιτικό και νομικό σύστημα των ΗΠΑ και της ΕΕ. Ειδικότερα, στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού παρατηρούμε ότι στο ομοσπονδιακό πολιτικό επίπεδο υπάρχει άρνηση αντιμετώπισης της κλιματικής κρίσης. Άρνηση η οποία, μάλιστα, παίρνει τη μορφή νομικών ρυθμίσεων προς την κατεύθυνση της απομείωσης της προστασίας του κλίματος. Ωστόσο, παρά την ύπαρξη αυτού του αρνητικού πολιτικού κλίματος, η νομολογία των ομοσπονδιακών δικαστηρίων ήταν σε αντίθετη κατεύθυνση, ερμηνεύοντας δημιουργικά τόσο τη νομοθεσία ΝΕΡΑ όσο και τις κανονιστικές ρυθμίσεις που την υλοποιούν (CEQ Regulations).

Σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στις ΗΠΑ, στην ΕΕ διαπιστώνουμε ότι σε πολιτικό επίπεδο υπάρχει μια έντονη θετική δραστηριότητα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, η οποία μάλιστα παίρνει τη μορφή πυκνών νομικών ρυθμίσεων. Σε αυτές ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι σχετικές με την ΕΠΕ ρυθμίσεις. Τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών έχουν αρχίσει να ασχολούνται με υποθέσεις που έχουν αντικείμενο την κλιματική κρίση και νομική βάση τις ρυθμίσεις ΕΠΕ, ενώ με ενδιαφέρον αναμένεται η στάση του ΔΕΕ επί του θέματος, καθόσον είναι το δικαστήριο που έχει την αρμοδιότητα ερμηνείας του δικαίου της ΕΕ¹²⁵.

125. Είναι σε εκκρεμότητα η ασκηθείσα ενώπιον του ΔΕΕ αναίρεση κατά της απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου με την οποία απορρίφθηκε αίτηση ακύρωσης νομοθετικών πράξεων της ΕΕ ως απαράδεκτη λόγω έλλειψης ενεργητικής νομιμοποίησης (βλ. Γενικό Δικαστήριο, 1 Μαΐου 2019, T-330/18, *Carvalho et al* κατά *Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, ΕΥ:Τ:2019:324).

